

Lietuvos ir Latvijos pasienio (Palatvijo) regiono samprata

Auksė Noreikaitė

Vytauto Didžiojo universitetas
aukse.noreikaite@vdu.lt
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3603-204X>

Anotacija. Straipsnio objektas – Lietuvos Respublikos pusėje esanti pasienio teritorija – Palatvijys ir jo samprata. Siekiama išsiaiškinti, kokiais kriterijais remiantis galima išskirti šį Lietuvos ir Latvijos pasienio regioną. Tikslui pasiekti išsikelti šie uždaviniai: (1) aptarti paribio / pasienio regiono sampratas; (2) atskleisti reikšmingesnius Lietuvos ir Latvijos pasienio (Palatvijo) regiono bruožus. Temai atskleisti pasitelkta žodynuose, spaudoje, teisiniuose dokumentuose, įvairioje mokslinėje literatūroje pateikta informacija, taip pat autorės 2008–2019 metais keliais etapais surinkta empirinė medžiaga. Surinktiems duomenims nagrinėti taikyti kokybinės turinio analizės, atvejo analizės ir interpretacinis metodai, taip pat kiekybinė analizė. Analizei buvo aktualios geografų, antropologų ir sociologų teorinės prieigos, kalbančios apie regionų ir identiteto konstravimą.

Palatvijys neabejotinai yra savita teritorija, kurioje ilgus amžius formavosi paribio kultūrinė aplinka ir gyventojų „vietos jausmas“. Tiksliai apibrėžti galime tik Lietuvos ir Latvijos pasienio regiono ilgį, kuris sutampa su valstybine sausumos siena – 588,09 km, o jo plotis skiriasi tiek gyventojų sampratose, tiek mokslininkų darbuose. Tačiau socialiniai ir humanitariniai mokslai leidžia kalbėti ir apie fizinėmis ribomis neapibrėžtą ir kintantį regioną, konstruojamą pagal įvairius sociokultūrinius kriterijus. Dėl šios priežasties Palatvijo regiono ribos yra reliatyvios, jų sampratoje svarbu atsižvelgti į eminių požiūrį, t. y. kaip jas supranta ir vertina vietiniai gyventojai. Šis straipsnis – tai pirmas bandymas Palatvijį pristatyti kaip regioną. Tolesniuose tyrimuose būtų tikslinga išsamiau pasigilinti į šio regiono kultūrinius bruožus, kuriuos formavo lietuvių, latvių, vokiečių sąveikos, taip pat analizuoti socialinius ryšius – lietuvių ir latvių komunikaciją, judėjimą abipus sienos bei regioninio tapatumo, ypač *skerslatviškos* tapatybės, raišką.

Pagrindinės sąvokos: Lietuvos ir Latvijos pasienis, Palatvijys, pasienio regionas, regioninis tapatumas.

The Concept of the Lithuanian-Latvian Border Region

Abstract. The object of the article is the border territory on the side of the Republic of Lithuania, called *Palatvijys*, and its concept. The aim is to find out what criteria can be used to distinguish this Lithuanian-Latvian border region and reveal the most significant features. Information found in dictionaries, the press, legal documents, various scientific literature, as well as empirical material collected by the author in several stages (in 2008-2019) were used to reveal the topic. The methods applied in this research were qualitative content analysis, case analysis, interpretive methods, and quantitative analysis. The theoretical approaches

Gauta: 2022-12-02. **Priimta:** 2023-04-27.

Received: 02/12/2022. **Accepted:** 27/04/2023.

Copyright © 2023 Auksė Noreikaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

of geographers, anthropologists, and sociologists talking about the construction of regions and identity were relevant for the analysis of the topic.

The Lithuanian-Latvian border is undoubtedly a unique territory, where the cultural environment of the border and the “sense of place” of the inhabitants have been formed for many centuries. We can accurately define only the length of the Lithuanian-Latvian border region, which coincides with the state land border – 588.09 km, and its width differs both in the concepts of residents and in the studies of scientists. However, social and humanities sciences allow us to talk about a region that is not defined by physical boundaries and is changing, constructed according to various socio-cultural criteria. For this reason, the boundaries of the Lithuanian-Latvian region are relative, in their concept it is important to take into account the emic approach, i.e. how the local people understand and value the boundaries. This article is the first attempt to present the Lithuanian-Latvian border area or Palatviys as a region. In further research, it would be appropriate to delve more deeply into the cultural features of this region, which were formed by the interaction of Lithuanians, Latvians, and Germans, as well as to analyse social relations – communication between Lithuanians and Latvians, movement on both sides of the border, and the expression of regional identity, especially semi-Latvian (*skerslatviai*) identity.

Keywords: Lithuanian-Latvian border, border region, regional identity.

Įvadas

Regionistikos tyrimai nepraranda savo aktualumo, nes „didėjant pasaulinei globalizacijai regionai tampa nestabilesni, greičiau kinta, vis dažniau reikia iš naujo nustatyti jų ribas“ (Vaitiekūnas, 2011). Lietuvoje įstatymu yra įteisinti 5 etnografiniai regionai – Aukštaitija, Dzūkija (Dainava), Suvalkija (Sūduva), Žemaitija ir Mažoji Lietuva (*Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas*). Pastaruoju metu daugėja visuomenės ir mokslininkų diskusijų dėl galimybės perbraižyti Lietuvos regionų žemėlapi, pastebimas poreikis iš naujo permąstyti esamų etnografinių regionų ribas, pavadinimus, kriterijus, kuriais jie gali būti išskiriami ir pan. Šios diskusijos rodo, kad tema ne tik aktuali, bet ir vis dar sunkiai suprantama. Be įteisintų etnografinių regionų Lietuvoje yra ir daugiau istorinių teritorijų, turinčių regiono požymių, tačiau egzistuojančių labiau mentalinėje plotmėje, pavyzdžiui, baltų genčių arealai (Žiemgala, Sėla) ar paribių plotai. Daug plačiosios visuomenės, žiniasklaidos, politikų ir mokslininkų dėmesio sulaukia Vilnija, kuriai istorikai jau bando ieškoti vietos Lietuvos regionų žemėlapyje (*700vilnius.lt*). Mažiau aktuali, tačiau irgi turinti stiprų istorinį bei kultūrinį pagrindą yra Lietuvos ir Latvijos paribio teritorija. Sąvokos *Lietuvos ir Latvijos paribys / pasienis, palatvijys / palatvys / palatvė* dažnai vartojamos tiek šios teritorijos gyventojų komunikacijoje ir savivokoje, tiek įvairių sričių mokslininkų darbuose, tačiau šią Lietuvos dalį dažniausiai vengiama pristatyti kaip regioną. Tiek Vilnija, tiek Palatvijys yra pasienio teritorijos, jose vykę etniniai ir politiniai procesai daug metų kėlė ir iš dalies dar ir tebekelia nacionalinio saugumo klausimus. Būtent dėl šių priežasčių gali atrodyti pavojinga šioms teritorijoms suteikti oficialų regiono statusą. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į pasienio regiono sąvoką, talpinančią įvairias pasienio teritorijos sampratas bei ribas, kurias svarbu pristatyti ir apibendrinti. Taigi šio straipsnio objektu pasirinkome Lietuvos Respublikos pusėje esančią pasienio teritoriją – Palatvijį – ir jo sampratą. Sieksime išsiaiškinti, kokiais kriterijais remiantis galima išskirti šį Lietuvos ir Latvijos pasienio regioną. Tikslui pasiekti išsikelti šie

uždaviniai: (1) aptarti paribio / pasienio regiono sampratas; (2) atskleisti reikšmingesnius Lietuvos ir Latvijos pasienio (Palatvijo) regiono bruožus.

Tyrimo duomenys ir metodologija. Analizuojant Lietuvos ir Latvijos pasienio sampratas pasitelkta žodynuose, spaudoje, teisiniuose dokumentuose, įvairioje mokslinėje literatūroje randama informacija, taip pat autorės 2008–2019 metais keliais etapais surinkta empirinė medžiaga iš 10 savivaldybių Lietuvoje ir 13 savivaldybių Latvijoje. 139 pateikėjai apklausti Lietuvoje ir 89 Latvijoje. Lauko tyrime buvo taikomas pusiau struktūruoto išsamaus interviu ir laisvo pokalbio metodai, stebėjimas, aplinkos ir įvykių fiksavimas vaizdo priemonėmis, dienoraščio rašymas. Lauko tyrimo metu rinkta informacija apie lietuvių ir latvių tarpusavio santykius, etninį tapatumą ir etninius riboženklis. Pasienio samprata susidomėta tik gerokai įsibėgėjus tyrimui, kai apsilankyta toliau nuo sienos esančiose vietovėse, kurių pateikėjai jau nelaiškė pasieniu. Papildomai pasitelkta anketinė apklausa, kurią sudarė du klausimynai – „Lietuvos ir Latvijos paribio gyventojų kasdienybė“ ir „Lietuvos ir Latvijos paribio gyventojų etninis tapatumas“ lietuvių ir latvių kalbomis. 2016–2019 metais internetu arba raštu klausimyną „Lietuvos ir Latvijos paribio gyventojų kasdienybė“ Lietuvoje užpildė 148 gyventojai, Latvijoje – 177. 2017–2020 metais į pateiktą anketą „Lietuvos ir Latvijos paribio gyventojų etninis tapatumas“ Lietuvoje atsakė 196 informantai, o Latvijoje – 191. Surinkta medžiaga saugoma Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros Etnologijos duomenų rankraštyne (VDU ER).

Speciali pateikėjų atranka pagal jų tautybę ar religiją nebuvo vykdoma. Pateikėjai dažniausiai pasirinkti atsitiktinai, kartais taikant sniego kamuolio metodą arba pagal draugų, pažįstamų, giminaičių rekomendacijas. Laikantis asmens duomenų apsaugos įstatymo, skelbiamuose tyrimo rezultatuose išlaikytas apklaustų pateikėjų anonimiškumas.

Surinktiems duomenims nagrinėti taikyti mokslinės literatūros analizės ir sintezės, aprašomasis-analitinis, kokybinės turinio analizės, atvejo analizės ir interpretacinis metodai. Papildomai anketų duomenys apdoroti kiekybinės analizės metodu.

Temos analizei buvo aktualios geografų, antropologų ir sociologų teorinės prieigos, kalbančios apie regionų ir identiteto konstravimą (Barth, 1969; Bourdieu, 1991; Castells, 2006; Eriksen, 2002; Giddens, 2000; Wilson ir Donnan, 1998; ir kt.), regioninės savimonės (Ragauskaitė, 2019) bei socialinės sistemos reikšmę (Martinez, 1994; Schröder, 2007). Taip pat svarbios antropologų ir etnologų išvalgos apie *paribio* ir *regiono* sąvokų neapibrėžiamumą (Čepaitienė, 2006; Liubiniene, 2006; Wilson ir Donnan, 1998). Šios mokslininkų prieigos padėjo ne tik išskirti Lietuvos ir Latvijos pasienio arba Palatvijo regioną, bet ir geriau suvokti pačią pasienio teritorijos bei jos gyventojų tapatumo specifiką.

Tyrinėjimų ir šaltinių apžvalga. Pasaulyje regionų tyrimai nepraranda savo aktualumo įvairiose mokslo srityse. Lietuvoje taip pat nemažai rašoma apie įvairių Lietuvoje išskiriamų regionų aktualijas, nagrinėjami ir pasienio regionai. Pasienio regionų sampratos tyrimai tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje pasidarė itin aktualūs šioms valstybėms stojant į Europos Sąjungą (ES) ir yra aktualūs iki šiol dėl ES vykdomos regioninės politikos ir įvairiose srityse skiriant tikslinę finansavimą būtent pasienio regionams.

Pasienio arba paribių studijos pasižymi tarpdiscipliniškumu, pasienio regionus tyrinėja politologai, sociologai, antropologai, istorikai, geografai ir kiti mokslininkai. Lietuvos

pasienio regionų sampratos tyrimuose reikšmingi geografų (Baubinas, 2003; Burneika, 2005; Daugirdas, 2006), ekonomistų (Bruneckienė ir Paleckienė, 2012) darbai, kuriuose taip pat aiškiai išskiriamas Lietuvos ir Latvijos pasienio regionas. Kultūrinius Lietuvos ir Latvijos pasienio regiono bruožus išsamiau aptarė geografas Vidmantas Daugirdas (2006), analizuodamas akulturacijos reikšmę. Nors ribų klausimas čia nebuvo plačiau aptartas, tačiau autoriaus pateikti žemėlapiai leidžia susidaryti apytikrą vaizdą apie šio regiono dydį. Daugirdas (2012) taip pat išskyrė formalų Lietuvos latvių kultūrinį regioną Šiaurės Lietuvoje. Šio regiono ribas jis gretino su latvių paplitimo arealu ir šios teritorijos mažėjimo tendencijas vizualiai pavaizdavo žemėlapiuose.

Svarbūs jaunesnės geografų kartos darbai, kuriuose jie bando išskirti vernakuliarinius arba savimonės regionus. Marius Bartašius (2013) Lietuvos ir Latvijos pasienyje išskyrė Lietuvos Žiemgalos kultūrinį regioną. Almos Ragauskaitės (2019, p. 146) tyrimas rodo, kad Lietuvos ir Latvijos pasienio teritorijoje galima drąsiai kalbėti apie Žiemgalos etnokultūrinį regioną (taip pat Žiemgalos vernakuliarinį ir Žiemgalos savimonės regioną), nes žiemgališka tapatybė stebina savo tvirtumu ir branda. Savo ruožtu sėliškos ir kuršiškos tapatybės raiška Lietuvos ir Latvijos pasienyje konstatuota kur kas silpnė, todėl autorė išskyrė tik jų savimonės raiškos arealus (Ragauskaitė, 2019). Šios savimonės kriterijumi grįstos teritorijos mums yra svarbios tuo, kad leidžia kalbėti apie smulkesnes Lietuvos ir Latvijos pasienio teritorijos dalis – subregionus, kurie pasižymi paribio teritorijoms būdingais bruožais ir gali būti apibrėžiami tam tikromis ribomis.

Lietuvos ir Latvijos pasienio sąvoką vartoja ir humanitarinių mokslų atstovai – vieniems jos prisireikia nusakant reiškinių, objektų paplitimo arealus, kitiems tai tiesiog geografinė sąvoka, patikslinanti tyrimo vietą. Lietuvoje mokslininkai šiam regionui įvardyti taip pat pasitelkia liaudyje paplitusius *palatvijo*, *palatvės* terminus, kurie dažniausiai rašomi iš mažosios raidės, tokiu būdu išvengdami aiškaus šios teritorijos priskyrimo regiono sąvokai. Pastebėtina, kad mokslininkų darbuose atsiskleidžia skirtingos Lietuvos ir Latvijos pasienio teritorijos ribos – vieniems pasieniu patogiu laikyti tik konkrečius prie valstybės sienos esančius administracinius vienetus (Purvinas, 2013), kitiems jie nėra svarbūs ir pasienis tėra labai abstraktus arealas, kuriame paplitęs koks nors reiškinys, pavyzdžiui, latviškas patiekalas skabaputra (latviškai *skābputra*) (Miljus, 1956, p. 167; Lipskienė, 1977, p. 180). Lietuvos etnografinių regionų susiformavimui, jų ribų nubrėžimui labai pagelbėjo mokslininkų siekis apibendrinti įvairiose vietovėse surinktą medžiagą pagal etnokultūrinės sritis ar subetnosus (Tumėnas, 2007, p. 132–137). Kai kurių reiškinių neįmanoma apibrėžti konkrečiame etnografiniame regione, todėl mokslininkų darbuose atsiranda ir kitokių teritorijų, pasižyminčių tam tikrais savitumais, įvardijimų. Taigi įvairūs mokslininkų darbai taip pat gali tarnauti kaip šaltiniai, padedantys aiškintis Lietuvos ir Latvijos pasienio regiono sampratą.

Paribio (pasienio) regionų (teritorijų) sampratos

Pradedant kalbėti apie pasienio regionų sampratą pirmiausia reikėtų pasakyti, kad mokslinėje literatūroje egzistuoja įvairūs „regiono“ apibrėžimai, kartu žymintys įvairias

metodologijas. *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* regionas pristatomas kaip „didelis gamtinis, istorinis, ekonominis, administracinis ar kitoks teritorinis vienetas, turintis specifinių požymių“ (Vaitiekūnas, 2011). Regionai gali būti išskiriami pagal įvairius kriterijus, jie būna gamtiniai, istoriniai, ekonominiai socialiniai, etniniai, kultūriniai, lingvistiniai, klimatiniai, topografiniai ir t. t. (Ibid.).

Kaip atskira regionų kategorija yra skiriami ir pasienio regionai, kurie gali būti lokals – specifinės teritorijos vienoje valstybės pusėje ir tarpvalstybiniai – apimantys dvi ar kelias besiribojančias valstybes (angl. *cross-border region*, *inter-state region*). Dažniausiai pasienio regionai išsiskiria ypatinga savo formavimosi istorija, jai būdingais kultūriniais bruožais, tapatumų įvairove (pavyzdžiui, Moravija, Silezija, Šlėzvigas-Holšteinas, Tirolis ir kt.). Tačiau dėl ES regioninės politikos Europoje atsiranda ir dirbtinai kuriamų pasienio regionų. Šių euroregionų¹ pagrindinis formavimosi motyvas – ekonominis, todėl dalis jų funkcionuoja tik formaliai ir yra skirti įgyvendinti ES projektams ir programoms. Tokių regionų ribos siejamos su ES nustatyta teritorinių statistinių vienetų nomenklatūros (pranc. *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*; toliau – NUTS)² lygmenų klasifikacija, kuri susijusi su teritoriniais administraciniais vienetais. Pavyzdžiui, euroregionas „Bartuva“ buvo sudarytas iš Palangos, Skuodo ir Kretingos savivaldybių Lietuvoje bei Rucavos, Nycos, Virgos, Bartos, Dunikos, Kalėtų, Otankių valsčių (lat. *pagasts*) Latvijoje. Matome, kad Lietuvos pusėje šis regionas apima tik su Latvija besiribojančius administracinius vienetus, o Latvijoje įtraukti smulkesni teritoriniai vienetai, tačiau labiau nusidriekę į valstybės gilumą, siekiantys Liepoją (Mažylis, Bartkutė ir Tirvienė, 2004, p. 141). Euroregionas „Saulė“ apėmė Tauragės ir Šiaulių apskričių savivaldybes, Latvijos Jelgavos apskritį ir miestą bei Kaliningrado regiono Sovietsko miestą ir 2 apskritis (Ibid.). Taigi, čia pasienio samprata apima didesnius teritorinius vienetus – apskritis.

Pasienio euroregionų sampratas išsamiai nagrinėjo lietuvių geografai Donatas Burneika, kuris išskyrė Lietuvos pasienio regioną, kurį sudaro 4 dalys – subregionai, esantys prie Latvijos, Baltarusijos, Lenkijos ir Rusijos valstybių. Išskirti tokį regioną jį paskatino siekis ištirti „būsimum verslo sąlygų pasienio regionuose pokyčius, atsirasiančius dėl Lietuvos įsijungimo į ES“ (Burneika, 2003, p. 4). Šiame darbe mokslininkas pateikė ir aiškų apibrėžimą, susijusį su ES regionine politika: „Pasienio regionas suprantamas kaip savivaldybių, jaučiančių tiesioginę pasienio padėties įtaką jų ūkio vystymuisi, visuma. Bendriausia prasme pasienio regionas gali apimti ir kitokio rango teritorijas – ypatingą poveikį jaučiančias su siena besiribojančias seniūnijas, bei pasienio apskritis, kurių lygmenyje vykdoma regioninė politika Lietuvoje“ (Ibid., p. 5). Taigi pasienio regiono ribos yra siejamos su smulkesniais ir stambesniais teritoriniais administraciniais vienetais.

¹ Euroregionai yra apibrėžiami keliais kriterijais: „Tai vietinių ir / arba regioninių valdžių, esančių abipus valstybių sienos, sąjunga, dažniausiai valdoma parlamentinės asamblėjos; Pasienio sąjunga, turinti nuolatinį sekretoriata ir techninių bei administracinių išteklių; Sutartis paremta ne pelno siekiančiais tikslais; Sąjunga įtvirtinama sutartimi, kurią pasirašo bendradarbiaujančios šalys“ (Mažylis, Bartkutė ir Tirvienė, 2004, p. 139).

² ES narių administracinių regionų statistinio vertinimo sistema, kurią XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje sukūrė Eurostatas.

Pažymėtina, kad įgyvendindama tarpvalstybinio bendradarbiavimo iniciatyvas ES orientuojasi būtent į apskritis (NUTS trečias lygmuo). Vis dėlto mokslininkai pastebi, kad Lietuvoje kalbėti apie pasienio regionus apskričių lygmenyje arba apie pasienio apskritis nėra racionalu ir tikslinga, „nes tik viena apskritis (Kauno) neturi tiesioginės sąsajos su valstybės siena“ (Ibid., p. 10). Burneika, analizuodamas verslo sąlygų situaciją Lietuvos pasienio regionuose, pagrindiniais pasienį apibrėžiančiais vienetais pasirinko savivaldybes ir seniūnijas. Tokiu būdu jo darbe vidine pasienio riba „laikoma ties valstybine siena esančių rajonų ir miestų teritorijų riba“ (Ibid.).

Lietuvos ir Latvijos pasienio teritorijos sampratai svarbūs ne tik ES regioninės politikos nustatyti kriterijai, bet ir Lietuvos teisiniai valstybiniai dokumentai, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas. Teisiškai išskiriama pasienio zona yra susijusi su tam tikrais draudimais ir lengvatomis vietiniams pasienio gyventojams, zona turi tiesioginės įtakos žmonių kasdieniam gyvenimui. Pasienio zonos plotis įvairavo, pavyzdžiui, 1919 metų instrukcijoje dėl „Sienai peržengti liudymų“ davimo skelbiama, kad „[p]asienio gyventojai yra Lietuvos piliečiai, kurie gyvena greta sienos, ne toliau kaip per 40 kilometrų nuo sienos“ (*Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919a, p. 6). Kiek kitokios pasienio ribos buvo nustatytos 1919 metų lapkričio 14 dienos „Įstatyme apie laikiną prekybos suvaržymą Lietuvos pasieniuose“, kuriame teigiama, kad „valsčiuose, kurie ištaisai arba dalimis įeina į 15 kilometrų zoną nuo sienos ar demarkacijos linijos, sustabdoma liuosa prekyba“ (*Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919b, p. 7). Taigi, skirtingiems draudimams pasienyje galiojo ir skirtingas zonos plotis.

1921 metų sausio 19 dieną buvo paskelbtas instrukcijos dėl „Sienai peržengti liudymų“ davimo pasienio gyventojams pakeitimas, kuriame apibrėžta, kad pasienio gyventojai yra Lietuvos piliečiai, gyvenantys „greta sienos, ne toliau, kaip per 10 kilometrų nuo sienos“ (*Vyriausybės žinios*, 1921, p. 2). Anot istoriko Leono Nekrašo (2019, p. 66), pasienio arealas susiaurintas „veikiausiai nutarus, kad itin plataus ruožo populiacijos privilegijavimas supaprastintai vykti į užsienį nėra naudingas. Gyventojus siekta orientuoti į valstybę“. Šiuo atveju galima pastebėti, kad politikų nubrėžtos pasienio ribos buvo nesuprantamos gyventojams – pasipylė prašymai iš tų, kurie liko už šios zonos ribų. Pavyzdžiui, sienos perėjimo teisės prašė net Palangos valsčiaus savivaldybė, kurios gyventojai turėjo itin glaudžius ryšius su Latvija, tačiau iki Latvijos sienos buvo 16 kilometrų (Ibid.). Pasienio zona savo aktualumo neteko 1940 metų birželio 15 dieną sovietams okupavus Lietuvą ir Latviją. Šiuo metu galioja 2000 metais priimtas ir 2017 metais redaguotas Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas, kuriame teigiama, jog „[p]asienio ruožas nustatomas iki 5 km pločio į Lietuvos Respublikos teritorijos gilumą nuo valstybės sienos“ (*Irs.lt*).

Pasienio ir paribio terminus galima suvokti daug plačiau, ne tik politiškai, teisiškai, geografiškai. Humanitariniuose ir socialiniuose moksluose paribio sąvoka įgauna daug kitų prasmų. Pavyzdžiui, Thomas M. Wilsonas ir Hastingsas Donannas (1998, p. 9–15) nurodo, kad pasienis ar paribys (angl. *Borderland / frontier*) gali būti ir kultūrinės zonos, kurios neturi griežtų ribų ir jos net nebūtinai turi liestis su valstybine siena, o tokio arealo vienas svarbiausių kriterijų – tapatumų persidengimai. Sociologas Romualdas Grigas

(1996, p. 9) Lietuvos paribiui priskiria „tas dabartinės Lietuvos teritorijas, kuriose fiksuojama etnosocialinė, kultūrinė įvairovė, galinti deformuoti (apsunkinti) integracinius procesus. <...> paribio regionams būdingas tautinis mozaikiškumas, kitų kultūrų įtaka, kultūrinė, etnopsichologinė įvairovė“. Tokiu būdu paribio teritorijos gali būti įvardijamos ir kitokiais geografinę erdvę žyminčiais pavadinimais. Pavyzdžiui, Lietuvos teritorija prie Baltarusijos dar vadinama Rytų ar Pietryčių Lietuva, Vilniaus kraštu ar Vilnija. Lietuvos ir Latvijos pasienio teritorija gali būti pavadinta Šiaurės Lietuva. Pavyzdžiui, geografas Daugirdas (2006) sinonimiškai vartojo dvi sąvokas – Lietuvos ir Latvijos pasienio regionas (angl. *Lithuanian–Latvian border region*) ir Šiaurės Lietuva (angl. *North Lithuania*), arba Šiaurės Lietuvos pasienio regionas (angl. *North Lithuanian border region*).

Pasienio regionų sampratai svarbi meksikiečių kilmės amerikiečių istoriko Oscaro Jaquez'o Martinezo (1994, p. 5–6) paribio socialinės sistemos teorija ir jo išskirti keturi pasienio regionų sąveikos modeliai: (1) atitolęs pasienio regionas (angl. *alienated borderland*); (2) lygiagretusis pasienio regionas (angl. *coexistent borderland*); (3) tarpusavyje susijęs pasienio regionas (angl. *interdependent borderland*); (4) integruotas pasienio regionas (angl. *integrated borderland*). Atitolusiame pasienio regione vyrauja įtampa, funkcinis sienų uždaramas, o abiejų pasienio pusių tarpusavio sąveikos visiškai nėra arba beveik nėra. Čia pasienio gyventojai vienas su kitu bendrauja kaip su svetimais. Lygiagrečiojo pasienio regiono stabilumas yra kintantis, siena šiek tiek atvira, leidžianti palaikyti ribotą abiejų pusių sąveiką. Abiejų šalių gyventojai vienas su kitu elgiasi kaip su atsitiktiniu pažįstamuoju, bet yra linkę plėtoti glaudesnius santykius. Tarpusavyje susijusiame pasienio regione didžiąją laiko dalį vyrauja stabilumas. Ekonominiai ir socialiniai veiksniai skatina didesnę abiejų paribio pusių sąveiką ir pasienio regiono plėtrą. Pasienio gyventojai palaiko draugiškus santykius ir bendradarbiauja. Integruotame pasienio regione vyrauja stiprus ir ilgalaikis stabilumas, funkciškai sujungtos abiejų šalių ekonomikos, nevaržomas asmenų ir prekių judėjimas per sieną, o pasienio gyventojai suvokia save kaip vienos socialinės sistemos narius (Ibid., p. 7).

Taigi pasienio regiono sampratai itin svarbus tos teritorijos ryšys su šalia (už sienos) esančia valstybe ar valstybėmis bei jų gyventojais. Tokiu būdu formuojasi savita tų teritorijų sociokultūrinė erdvė, kuri apie pasienio regionus taip pat leidžia kalbėti kaip apie kultūrinius regionus. Tokie pasienio kultūriniai regionai dažnai turi kelių amžių formavimosi istoriją, o dalis jų pasienio teritorijomis tapo dirbtinai, dažniausiai dėl politinių priežasčių, karinių konfliktų ir t. t. Pastaruoju metu kultūros geografai akcentuoja, kad itin svarbi kompleksinė kultūrinio regiono samprata. Išskiriant kultūrinį regioną remiamasi ne tik kultūriniais bruožais, bet ir tokiais kriterijais kaip socialiniai ryšiai, regioninė savimonė.

Pastebima, kad įvairūs politiniai siekiai nustatyti pasienio teritoriją bei regionus turi tam tikrų trūkumų, susijusių su ribomis – vienais atvejais jos brėžiamos pernelyg plačiai, kitais – siaurai. Žinoma, tai susiję su įvairiais politiniais tikslais, tačiau „iš aukščiau“ primestos ribos vienaip ar kitaip paveikia ne tik vietinių gyventojų sąmonę, bet ir mokslininkus. Kita vertus, paribio sąvoka gali būti susijusi vien su kultūrinėmis, socialinėmis, o ne teritorinėmis ribomis. Lygiai taip pat neapibrėžta gali būti ir antropologinė regiono sąvoka (Liubinienė, 2006). Reikėtų sutikti su istoriko Nerijaus Babinsko (2019, p. 37) nuomone,

kad „*regiono* apibrėžimą lemia konkretaus mokslininko (ar jų grupės) tyrimo interesai“. Anot etnologės Auksuolės Čepaitienės (2006, p. 35), regionas yra sutartinė kategorija. Tai gi skirtingų mokslo sričių darbuose Lietuvos pasienio regionai gali turėti skirtingas geografines ribas, o kitur tų ribų tiksliau net nesiekama nubrėžti. Mūsų tyrimui svarbus konstruktyvistinis požiūris – regionai „yra mentalinės konstrukcijos, projektuojamos fiziniame žemėlapyje. Regionai nėra natūralios duotybės, tai – nuolat kintantys konstruktai. Vietos yra nuolat kuriamos ir perkuriamos“ (Ibid., p. 36). Šis požiūris į regionus sutampa su instrumentalistiniu (konstruktyvistiniu) požiūriu į identitetą: tapatybė yra konstruojama, ji gali kisti ir būti mobili (Barth, 1969; Castels, 2006; Eriksen, 2002; Giddens, 2000; ir kt.). Šio straipsnio temą taip pat visų pirma padiktavo Lietuvos ir Latvijos paribio gyventojų etninio tapatumo tyrimai, kuriuos turėdami galime pradėti diskusiją apie galimybę išskirti sociokultūrinį Lietuvos ir Latvijos pasienio regioną arba Palatvijo regioną.

Lietuvos ir Latvijos pasienio regionas: ribos ir bruožai

Atliekant lauko tyrimus, iš pradžių nebuvo siekiama aiškintis pasienio ribų, nes tyrimai vyko labai arti sienos esančiuose arealuose ir pateikėjai savo gyvenamąsias vietas laikė pasienio vietovėmis. Tačiau tyrimus tęsiant toliau nuo sienos esančiose gyvenvietėse kai kurie sutikti žmonės teigė, kad jų gyvenamoji vieta, nuo sienos nutolusi 8–9 km, jau ne pasienio gyvenvietė, nors pats administracinis vienetas (seniūnija) ir ribojasi su kaimynine valstybe. Todėl, toliau vykdant tyrimą, nutarta domėtis ir pasienio teritorijos ribomis iš eminės³ perspektyvos, t. y. kaip pasienio ribas supranta patys gyventojai. Pateikėjų buvo klausiama, kiek kilometrų nuo valstybinės sienos turi būti nutolusi vietovė, kad ją būtų galima vadinti pasienio kaimu, miesteliu ar miestu. Šis klausimas taip pat buvo įtrauktas į anketą.

Nors straipsnio objektas yra Palatvijo teritorija, tačiau palyginimui pateiksime ir Latvijos gyventojų atsakymus apie pasienio teritorijos ribas. Iš abiejų pusių surinkti duomenys rodo, kad pasienio ribos suprantamos labai panašiai. Tiek Lietuvos, tiek Latvijos pateikėjų populiariausi atsakymai apėmė 1–20 km ruožą (žr. 1 lentelę). Lietuvos pusėje didžiausia nurodyta riba buvo 50 km, o Latvijoje – 70 km. Tokie dideli atstumai deklaruoti jaunesnių (18–45 metų) respondentų.

Nubrėžti aiškias Palatvijo regiono ribas nėra svarbiausias tyrimo tikslas, juolab kad regionai gali egzistuoti vien mentališkai. Tačiau domėjimasis pasienio ribomis pasirodė aktualus dėl to, kad toks klausimas suteikė papildomos informacijos apie pasienio gyventojų sampratą. Atstumo vertinimas yra susijęs su individualiomis patirtimis, kurios atspindi pasienio žmonių kasdienybę, socialinius ryšius. Be to, pasienio sąvoka gyventojų sąmonėje nėra nusistovėjusi ir vienareikšmiška, tačiau daliai respondentų ji yra svarbi, aiški, vartojama kasdienybėje bei savivokoje.

³ Eminis (angl. *emic*) požiūris antropologijoje ir etnologijoje taikomas siekiant atskleisti pateikėjo poziciją (žr. Čiubrinckas, 2007, p. 210–211).

1 lentelė. Pasienio teritorijos ribos (anketinės apklausos duomenys)

Teritorijos ribos kilometrais	Lietuvos pusėje apklaustų pateikėjų skaičius	Latvijos pusėje apklaustų pateikėjų skaičius
1–5	24	14
6–10	18	34
11–15	7	5
16–20	13	24
21–25	1	2
26–30	8	22
31–35	1	1
36–40	2	2
41–45	-	-
> 46	4	7

Remiantis lauko tyrimų duomenimis, taip pat mokslinė literatūra, periodine spauda galima pastebėti, kad Palatvijo teritorija turi regiono požymių ir įmanoma išskirti tokį pasienio kultūrinį ar sociokultūrinį regioną. Anot kultūros geografo, išskiriant formalų kultūrinį regioną, pakanka pasirinkti ir vieną kriterijų. Pavyzdžiui, Daugirdas (2012) išskyrė formalų Lietuvos latvių kultūrinį regioną pagal latvių tautybės gyventojų paplitimą Lietuvoje, o jis apėmė teritoriją palei Latvijos sieną. Bartašius (2012, p. 23) ir Ragauskaitė (2019, p. 146), išskirdami Žiemgalos kultūrinį regioną, akcentavo savimonės svarbą. Taigi galima kalbėti apie įvairiais sociokultūriniais kriterijais išskiriamą Lietuvos ir Latvijos paribio regioną. Tad kokie būtų reikšmingesni šio regiono bruožai?

Labai svarbus regiono požymis yra ilgainiui nusistovėjęs jo pavadinimas. Lietuvoje teritorija palei Latvijos sieną anksčiau buvo vadinama *pakurše*, *pakuršiu*. Taip ji vadinta Kuršo gubernijos gyvavimo laikais. Be to, *pakuršės* pavadinimas buvo vartojamas dar ir tarpukariu. Pavyzdžiui, 1931 metais Žagarėje leistas laikraštis *Žagarės balselis*, vėliau keitęs pavadinimą į *Žagarės aidą* ir *Pakuršės aidą* (tokiu pavadinimu išėjo 2 numeriai). Visuose šio laikraščio numeriuose dar buvo pridėta paantraštė – „Nepolitinis pakuršės lietuvių laikraštis“. Šiuo metu dažniau vartojami *palatvio*, *palatvijo*, *palatvės* pavadinimai (dažniausiai rašomi iš mažosios raidės).

Lietuvių kalbos žodyne nurodyta, kad tiek *palatvė*, *palatvijys*, tiek *pakuršė* ir *pakuršys* yra teritorija ar vieta palei Latvijos pasienį arba prie Latvijos (Kruopas, 1973, p. 218; 242). Tačiau šios teritorijos ribos nėra apibrėžtos. Žodynuose, spaudoje, lauko tyrimų medžiagoje užfiksuoti pavyzdžiai teikia informacijos, kad čia vyrauja dvikalbystė: *Čia pakuršys – žmonys galia kalbėtis žemaitiškai ir latviškai* (Ibid., p. 218) (pavyzdys iš Akmenės apylinkių); *Kemėnai, Biržų – Pasvalio, Kaimas randasi pakuršyje ir jo gyventojai, pamėgę latvių kalbą* (Lietuvos ūkininkas, 1922, p. 6); *Mes tikrūs letuvė, bet gyvenam palatvė viso laiku, ten visi kalbėje latviškė ir mes latviškai kalbėjam, bet tikrūs letuvė*

(Nemunėlio Radviliškis, moteris, g. 1918 m., VDU ER 2289 / 25). XIX a. pabaigoje Žemaitiją tyrinėjęs Povilas Višinskis (2004, p. 22) rašė, kad „[k]ur baigiasi žemaičiai ir kur prasideda latvių gyvenamos vietos, tiksliai nusakyti negalima: kai kur latvių pasitaiko ir Kauno gubernijos pusėje, o Kuršo gub. taip pat yra labai daug žemaičių, nes Palangoje ir aplinkinėse sodose gyvena žemaičiai“. Šiai pasienio teritorijai taip pat būdingos etniškai ir konfesiškai mišrios šeimos, dėl kurių vyksta intensyvūs akultūracijos ir asimiliacijos procesai: „Pakuršės lietuviai ūkininkai vesdavo latves liuteronės. Šeima virsdavo mišria. Vaikai berniukai – katalikai, mergytės – liuteronės. Plito lietuvių sulatvėjimas“ (Čepas, 2010, p. 240).

Taigi pakuršio ar palatvijo teritorijos ribų būtų galima ieškoti gretinant latvių paplitimą Lietuvoje ir aiškinantis dvikalbystės ribas. Ta kryptimi jau yra atliktų geografų tyrimų. Daugirdas (2012) išskyrė formalų Lietuvos latvių kultūrinį regioną Šiaurės Lietuvoje ir nustatė, kad dėl asimiliacijos ir akultūracijos procesų regiono ribos šiuo metu siaurėja. Bartašius (2013) Lietuvos Žiemgalos kultūrinį regioną analizavo ir kaip Palatvės, Šiaurės Lietuvos, skerslatviškumo (pa)tarmės regioną. Jo išskirtas skerslatviškumo bruožas liudija dvikalbystės svarbą Žiemgalos kultūriniam regionui. Taigi, dalį Palatvijo regiono galėtume sutapatinti su Žiemgalos kultūrinio regiono ribomis.

Bene pirmasis į Lietuvos ir Latvijos paribio išskirtinumą dėmesį atkreipė latvių kilmės teisininkas Julijus Kuznecovas, dirbęs Lietuvoje XIX a. pabaigoje. Pagal Rusijos geografų draugijos užsakymą jis rinko lyginamąją medžiagą apie lietuvius ir latvius ekspedicijose bei išskyrė tris kultūrinės lietuvių gyvenamas sritis, kurių viena buvo teritorija palei Kuršo guberniją kartu su didesniąja Suvalkų gubernijos dalimi. Kuznecovas nustatė, kad šiame areale pažangesnis žemės ūkis, jis išsiskiria ir priešiškais pasiturinčių valstiečių sluoksniu ir samdinių interesais (Milius, 1993, p. 15). Taigi, šiuo atveju Lietuvos ir Latvijos paribio savitumas apibrėžiamas socioekonominiais bruožais.

Lietuvos ir Latvijos paribio teritorijos ilgis ištis nemažas – sausumos siena tęsiasi 588,09 km, todėl suprantama, kad atskiros sienos atkarpos šiek tiek skiriasi viena nuo kitos ir sudaro savitus kultūrinius arealus. Kalbininkas Petras Būtėnas (1956, p. 2) teigė, kad Palatvė ir Pakuršė „yra Lietuvos baras pagal Latviją, o smulkiau: ties Žemaitija – Žemaitijos, -čių palatvė, Augštaitijos, -čių palatvė, Rytinė palatvė“. Etninės kultūros globos tarybos interneto svetainėje Pakuršė minima kaip Žemaitijos dalis (*ekgt.lt*). Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos užsakymu parengtose „Kraštovaizdžio formavimo gairėse valstybiniam keliams ir geležinkeliam“ galima rasti etnografinių regionų aprašus, kuriuose Aukštaitijos šiaurinis pakraštys vadinamas Palatve, o Žemaitijos šiaurė – Pakurše (Samuchovienė, Braga ir Godienė, 2013). Lietuvių architektas, istorikas ir etnografas Martynas Purvinas (2013), tyrinėdamas Lietuvos kaimų, dvarų ir miestelių architektūrą, atkreipė dėmesį į Šiaurės Lietuvos architektūros paveldo savitumus ir pabandė juos išryškinti išskirdamas zonas ir pozones. Apibūdinant kaimų tradicinės architektūros paveldą, Žemaitijos zonoje buvo išskirta Pakuršės pozonė, kuri apima Kretingos, Skuodo, Mažeikių ir Akmenės rajonus, Vidurio Lietuvos zonoje – Žiemgalos–Palatvės pozonė (Joniškio, Pakruojo, Pasvalio ir Biržų rajonai). Analizuodamas dvarų sodybų tradicinės architektūros paveldo regionines ypatybes, Purvinas (2013) išskyrė 5 zonas, iš kurių vieną pavadino Palatvės zona, apiman-

čia Jonišio, Pasvalio, Pakruojo, Biržų rajonus. Taigi šiuo atveju dar galime pastebėti, kad kultūrinė pasienio teritorija apima su Latvija besiribojančių rajonų savivaldybių teritorijas.

Kalbant apie Palatvijo regioną taip pat svarbu pažymėti, kad pasienio regiono apibrėžimą yra įtvirtinusi ES regioninė politika bei NUTS regionų klasifikacija. Tuo remiantis išskiriamas Lietuvos ir Latvijos pasienio regionas, kurį sudaro 10 rajonų ir 1 miesto (Palangos) savivaldybių teritorijos, užimančios 11 083 km plotą ir sudarančios 17 proc. Lietuvos teritorijos (Burneika, 2003, p. 11). Savo ruožtu remiantis NUTS trečiojo lygmens pasienio regiono apibrėžimu, „Lietuvos-Latvijos pasienio regionui priklausytų Klaipėdos, Telšių, Šiaulių, Panevėžio bei Utenos apskritys (arba pusė visų šalies apskričių)“ (Ibid.). Galima manyti, kad toks ES padiktuotas skirstymas vienaip ar kitaip veikia tiek mokslininkų, tiek vietinių pasienio gyventojų suvokimą apie pasienio teritoriją.

Gilinantį į Lietuvos ir Latvijos paribio regiono bruožus galima pastebėti, kad tai nėra vien tik objektyvių kultūrinių bruožų visuma. Šiems kultūriniais bruožams egzistuoti yra būtini kasdieniai socialiniai kontaktai, todėl itin svarbu analizuoti Palatvijo socialinę sistemą – tiek regiono viduje, tiek jo santykį su už valstybinės sienos esančia teritorija. Todėl aktualu yra tirti gyventojų mobilumą, jų socialinius tinklus ir kaip šie socialiniai kontaktai juos veikia.

Pažymėtina, kad pasienio gyventojų mobilumo tyrimai net galėtų padėti tikslinti pasienio regiono ribas. Pavyzdžiui, įdomų Pakuršės apibrėžimą yra pateikęs Šventosios kraštotyriminkas Mikelis Balčius (2017, p. 477): „Pakuršė žymi kultūrinį arealą, buvusį ir tebesitęsiantį prie Kuršo ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, o vėliau ir Lietuvos valstybės sienos, nutolusi nuo jos atstumu, kurį maždaug per pusę dienos sukaria pėsčias ar vežimu važiuotas keleivis.“ Šiame apibrėžime svarbiausi yra ne vien kultūros ir socialiniai aspektai, bet itin aktualūs atstumo ir laiko sąveikos dėmenys.

Pildydamas anketą, vienas respondentas iš Latvijos taip pat rašė, kad pasienio ribos susijusios su galimybe pėsčiomis pasiekti vakarėlį (šokius) (lat. *balle*), ir įvardijo, kad tai maždaug 10 km atstumas. Tuo būtų galima paaiškinti, kodėl kai kurie jauni žmonės pasienio ribas jau suvokia plačiau – šiais laikais automobiliu įveikiamas atstumas keičia pasienio suvokimo ribas. Čia reikėtų paminėti ir literatūrologo Vigmanto Butkaus (2005) straipsnių, esė, recenzijų, vertimų knygą *Šiauliai: provincijos miestas palatvėje*, kuria jis tarsi išplečia Palatvės regioną iki Šiaulių miesto. Iš pačių šiauliečių taip pat yra tekę girdėti, kad jie jaučiasi kaip pasienio mieste dėl savaitgaliais į turgų ir prekybos centrus suplūstančių latvių. Taigi Lietuvos ir Latvijos pasienio regiono sampratai taip pat gali būti svarbi gyventojų judėjimo į kaimyninę valstybę galimybė bei poreikis. Judantys gyventojai kuria tam tikrą vietovės sociokultūrinę atmosferą. Pavyzdžiui, Palatvijo gyvenviečių viešose erdvėse skamba latvių kalba, vietiniai gyventojai jaučia poreikį vartoti latvių kalbą, jei ne žodžiu, tai bent raštu pateikiant svarbią informaciją latvių turistams, pirkėjams, kapinių lankytojams ir pan.

Pasienio gyventojų mobilumas į savo šalies gilumą taip pat gali padėti apibrėžti pasienio regioną. Lietuvos viešojoje erdvėje dažnai galima pastebėti, kad pasienio regionai apibūdinami kaip nuošalūs kraštai: *Ketvertą vaikų išaugino, nė vienas nepasiliko tame palatvio užkampyje (Šiaurės rytai, 2011, p. 9); Ten – palatvijys – labai prastas mobilusis*

ryšys (15min.lt, 2017). Panašių pavyzdžių galime rasti ir mokslininkų darbuose: *Čia, atokioje palatvės pusėje, nuo amžių klestėjo linininkystė* (Stundžienė, 1998, p. 77); *Žagarė yra Šiaurės Lietuvoje (Joniškio rajone), palyginti nuošaliame respublikos pakraštyje, toliau nuo didesnių kelių bei miestų, pačiame Latvijos pasienyje* (Kudaba, 1998, p. 9). Pridurtina, jog dažnai paminėjama, kad ne visų vietinių gyventojų judėjimo laukas baigiasi ties valstybine siena, o patys gyventojai ne visada jaučiasi gyveną periferijoje. Pavyzdžiui, tyrimas parodė, kad egzistuoja dvejopas respondentų požiūris į jų gyvenamosios vietos privalumus ir trūkumus. Vieniems didžiausias trūkumas yra didelis atstumas nuo didžiųjų Lietuvos miestų, kitiems, atvirkščiai, – gyvenimas pasienyje yra privalumas, nes čia lengvai pasiekiami Latvijos miestai. Pasienio kaip nuošalaus regiono samprata dažnai priklauso nuo konkretaus asmens požiūrio ir jo atskaitos taško. Pavyzdžiui, vieni respondentai pasienį laiko užkampiu, nes toli esanti Lietuvos sostinė, taigi ir kultūrinis gyvenimas. Kitiems pasienis suteikia galimybę rinktis prekes ir paslaugas abiejose šalyse ir iš to gauti tiek kultūrinės, tiek ekonominės naudos, todėl jų sampratoje pasienis yra centrinis, o ne periferinis taškas. Žinoma, tai dar priklauso nuo to, ar gyventojas geba bendrauti ir suprasti latvių kalbą.

Galiausiai svarbu aptarti vieną reikšmingiausių regiono konstravimo kriterijų – regioninę tapatybę arba sąmoningą sąvokų priskyrimą konkrečiai teritorijai (Bourdieu, 1991; Ragauskaitė, 2019). Lietuvos ir Latvijos paribio regiono atveju tai yra pasienio gyventojų tapatybė, priklausymas pasienio teritorijai arba vietinių pasienio gyventojų bendruomenei. Viena vertus, pasienio gyventojų samprata gali būti itin paprasta ir susijusi vien su gyvenamąja erdve, asmeniui nekelianti ypatingų klausimų, susijusių su jo etniškumu. Kita vertus, egzistuoja pasienio gyventojų saviidentifikacinė kategorija, apibūdinanti esminę jo etninę tapatybę. Palatvijo atveju būtų galima kalbėti apie tokią pasienio gyventojų kategoriją kaip skerslatviai.

Pirmiausia reikėtų pažymėti, kad Lietuvos ir Latvijos pasienyje žodis *skerslatvis* turi dvi funkcijas – tai gali būti (1) pravardė ar įžeidimas; (2) savivardis. Pirmoji funkcija yra beveik išnykusi, ją dažniau minėdavo tik vyresniosios kartos pateikėjai. Pastabą, kad tai menkinamosios reikšmės žodis, randame *Lietuvių kalbos žodyne* (Ulvydas, 1981, p. 830), tačiau ši sąvoka neutraliai pristatoma *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyne* (Kuršėnų apylinkių plote) (Vitkauskas, 1976, p. 327). Šiame straipsnyje šią sąvoką taip pat vartosime neutralia prasme, ji yra natūrali ir gyvybinga šiuolaikinio Palatvijo žodyno dalis, be to, pavartojama ir žiniasklaidos priemonėse.

Pati identifikacinė skerslatvio samprata taip pat turi keletą reikšmių. Remiantis mūsų atliktais lauko tyrimais ir internetinės apklausos duomenimis, galima išskirti tris žodžio *skerslatvis* reikšmes, kurios yra aktualios apibūdinant pasienio gyventojų tapatybę:

- (1) **žymi mišrią etninę priklausomybę** (*pusiau latvis, pusiau lietuvis*⁴, *žmogus, kurio vienas iš tėvų yra latvis (ė), netikras latvis, turintis ir lietuvių, ir latvių protėvių, turintis ir latviškų, ir lietuviškų šakny, kai proseneliai gryni latviai, tas, kuris yra*

⁴ Pateikėjų citatos netaisytos – tai padeda atskleisti pasienio gyventojų įvairovę, tam tikrus mąstymo ypatumus.

- mišrios kilmės, tai „ribinis“ žmogus, kurio šaknys ar dalis šaknų yra Latvijoje, kuris daugiau ar mažiau moka ar supranta latvių kalbą, žino kultūrą, papročius);*
- (2) **žymi regioninę priklausomybę Lietuvos ir Latvijos paribiui** (*zmogus, kuris gyvena prie Latvijos sienos, arba ant Nemunelio kranto, gyvena „ant rubežiaus“, t. y. Latvijos ir Lietuvos pasienyje, lietuvis gyvenantis šalia Latvijos, žinau kad mes iš dalies esam skerslatviai, nes gyvenam šalia Latvijos, dažnai važiuojam į Latviją, suprantam latvių kalbą, skersai Latvijos gyvena tokie skerslatviai, tai mes, nes mes savęs nevadiname aukštaičiais, nei žemaičiais... Mes skerslatviai..., kurie gyveno viena koja vienoj valstybėj kita kitoj);*
- (3) **žymi akulturacijos procesų paveiktą asmenį** (*žmogus gyvenantis pasienyje, t. y. netoli Latvijos, ir perėmęs kai kurias latvių tradicijas, šnekantis ar suprantantis latvių kalbą, [T]ai lietuvis, gyvenantis netoli Latvijos ir kažkiek sulatvėjęs, sulietuvėjęs latvis, lietuvis kalboje naudojantis latviškus žodžius, žmogus, gyvenantis prie Latvijos sienos ir turintis latvių savybių, žmogus nemokantis tikslios latvių ir lietuvių kalbos, kalbantis abiejų kalbų mišiniu).*

Pridurtina, kad skirtingose pasienio gyvenamosiose vietovėse šis žodis turi savo ypatumų, vienur populiareesnė viena jo reikšmė, kitur – kita arba net visos. Kalbininkė Lina Murinienė (2018, p. 17), tyrinėjusi Akmenės šnektas, taip pat pastebėjo, kad sąvoka įgauna naujų prasmių: „[s]eniau skerslatviais vadinti tik mišrią santuoką su latviu ar latve sudarę asmenys. Dabar taip vadinami visi akmeniškiai, galbūt norint parodyti tam tikrą vietinės žemaitiškos šnektos latviškumą.“ Mūsų tyrimo atveju svarbu paminėti tai, kad žodį *skerslatvis* iš dalies jau galime laikyti etnonimu, kuris iš pravardinio pamažu virsta neutraliu, įtvirtinančiu etninę ir regioninę savastį. Įdomu tai, kad kaip etnonimas šis žodis vartojamas vidurinėje pasienio dalyje (nuo Akmenės iki Biržų). Šis arealas taip pat pasižymi persidengiančių etninių ir regioninių tapatybių įvairove (Noreikaitė, 2020, p. 211), be to, jį galima apibrėžti Žiemgalos kultūrinio regiono ribose (žr. Bartašius, 2013).

Kaip ir kituose paribuose, Lietuvos ir Latvijos pasienio teritorijoje vyko aktyvūs akulturacijos ir asimiliacijos procesai, tam tikrą pėdsaką paliko įvairūs istoriniai laikotarpiai – Reformacija ir Kontreformacija, nacionalizmo ir socializmo ideologijos, karai ir okupacijos, sienų perkėlimai, uždarymai bei atvėrimai. Savo pėdsaką palieka ir tokie šiuolaikiniai procesai kaip globalizacija ir glokalizacija. Nepaisant to, kad pasaulis vieno-dėja, mažėja kultūriniai skirtumai, tačiau pastebimos ir kitokios tendencijos, pavyzdžiui, aktyvėja regionalizmo judėjimai, žmonės labiau gilinaisi į šeimos istorijas, sudarinėja genealoginius medžius, populiarėja komerciniai DNR testai. Visa tai postmodernistiniame laikotarpyje panaudojama savasties paieškoms ir naujų tapatumų kūrimui ar jų kombinavimui (Eriksen, 2002, p. 207–208). Tokias tendencijas taip pat galima pastebėti Lietuvos ir Latvijos pasienyje. Kaip pavyzdį pateikiame lentelę, kurioje atsispindi tapatumų įvairovė bei kombinacijos (žr. 2 lentelę). Lentelė sudaryta remiantis anketine apklausa, kurios pradžioje respondentų buvo prašoma įvardyti tautybę, o pabaigoje pažymėti, kurie apibūdinimai jiems tinka. Tų apibūdinimų sąrašė buvo pateiktos tiek etninės, tiek regioninės tapatybės ir įdomu tai, kad dalis respondentų pažymėjo tik kurią nors vieną regioninę tapatybę. Tarp pastarųjų buvo 6 skerslatviai. Iš viso anketą užpildė 196 Lietuvos pusės

gyventojai, skerslatviams save galėjo priskirti 26 respondentai. Tai, žinoma, nėra daug, tyrimo esmė nebuvo atlikti kiekybinę analizę, o etnologijoje svarbu pastebėti ir mažesnės apimties atvejus, reiškinius, kuriuos vėliau galima tirti išsamiau. Be to, tyrimo dalyviai buvo iš įvairių pasienio vietovių, siekta apklausti panašų respondentų skaičių iš visų pasienio rajonų, ne visi pateikėjai buvo iš senųjų vietinių gyventojų grupės. Tačiau net ir šios kelios tapatumų kombinacijos gerai iliustruoja etninių procesų pasienyje tendencijas bei fiksuoja postmodernistinę tapatumų įvairovę. Lentelėje išskirtos tik tos kombinacijos, kuriose figūroja *skerslatviška* tapatybė (daugiau kombinacijų žr. Noreikaitė, 2020, p. 209).

2 lentelė. Lietuvos ir Latvijos pasienio gyventojų tapatumų kombinacijos su skerslatviška tapatybe

Palatvijo gyventojų skerslatviška tapatybė ir jos kombinacijos	Respondentų skaičius
Skerslatvis (-ė)	6
Lietuvis (-ė) + skerslatvis (-ė)	6
Lietuvis (-ė) + žiemgalis (-ė) + skerslatvis (-ė)	5
Lietuvis (-ė) + žemaitis (-ė) + skerslatvis (-ė)	1
Lietuvis (-ė) + žiemgalis (-ė) + aukštaitis (-ė) + skerslatvis (-ė)	3
Lietuvis (-ė) + aukštaitis (-ė) + skerslatvis (-ė)	2
Lietuvis (-ė) + latvis (-ė) + žiemgalis (-ė) + aukštaitis (-ė) + skerslatvis (-ė)	1
Aukštaitis (-ė) + skerslatvis (-ė)	1
Žiemgalis (-ė) + žemaitis (-ė) + aukštaitis (-ė) + skerslatvis (-ė)	1
Iš viso	26

Žvelgdami į skerslatvio sampratą galime pastebėti, kad šis pasienio gyventojų apibrėžimas yra talpus ir tikslus. Jis apima lietuvių ir latvių etninį tapatumą bei įvairias regionines tapatybes, taip pat priklausomybę vietai. Persidengiančių tapatumų raiška – vienas svarbiausių paribio bruožų (Wilson ir Donnan, 1998). Taip pat labai svarbu tai, kad skerslatvio apibrėžime atsispindi socialiniai abiejų pasienio pusių kontaktai, kurie leidžia kalbėti apie integruotą pasienio regioną, turintį bendrą socialinę sistemą (Martinez, 1994). Lietuvos ir Latvijos paribio atveju svarbus akcentas yra bendro tapatumo paieškos. Šiuo atveju itin aiškiai matomas Žiemgalos regionas, kurį būtų galima įvardyti ir Palatvijo subregionu, kurio dalies gyventojų žiemgališka tapatybė sutampa su kitapus sienos esančių latvių regioniniu tapatumu. Pastebėtina, kad bendros tapatybės paieškas čia itin skatina regioninė ES politika – bendradarbiavimo per sieną projektai. Panašiai Palatvijoje būtų galima išskirti kuršiškiosios ir sėliškosios tapatybės arealus bei Kuršo ir Sėlos subregionus. Vis dėlto siek tiek problemiška taikyti Palatvijo regiono sąvoką abi pasienio puses jungiančio regiono sampratai, nes kitapus sienos esanti teritorija vadinama *Leišmale*, tvirtai įsigalėjusi latvių kultūroje ir visuomenėje kaip savita erdvė ir regionas (plg. Butkus, 2020). Todėl šiuos abu pavadinimus derėtų skirti, nes jie sujungia tik vienoje sienos pusėje gyvenančius žmones. Stipresni abiejų pasienio pusių saitai pastebimi tik mikrolygmenyje.

Išvados

Palatvijys neabejotinai yra savita teritorija, kurioje ilgus amžius formavosi paribio kultūrinė aplinka ir gyventojų „vietos jausmas“. Tiksliai apibrėžti galima tik Lietuvos ir Latvijos pasienio regiono ilgį, kuris sutampa su valstybine sausumos siena – 588,09 km, o jo plotis skiriasi tiek gyventojų sampratoje, tiek mokslininkų darbuose. Tačiau socialiniai ir humanitariniai mokslai leidžia kalbėti ir apie fizinėmis ribomis neapibrėžtą ir kintantį regioną, konstruojamą pagal įvairius sociokultūrinius kriterijus. Dėl šios priežasties Palatvijo regiono ribos yra reliatyvios, jų sampratoje svarbu atsižvelgti į eminį požiūrį, t. y. kaip jas supranta bei vertina vietiniai gyventojai. Eminėje pasienio ribų sampratoje galime išvelgti įvairiais laikotarpiais valstybės įteisintus pasienio zonos ribų atspindžius, taip pat reikšmingas socialinis aspektas – komunikacija su už sienos esančiais „kitais“ ir asmeninis santykis su kaimynine valstybe. Palatvijo regioną būtų galima apibrėžti kaip sociokultūrinę erdvę su joje funkcionuojančia specifine socialine sistema. Kitaip tariant, jį galima vadinti sociokultūriniu pasienio regionu. Šis straipsnis – tai pirmas bandymas Palatvijį pristatyti kaip regioną. Tolesniuose tyrimuose būtų tikslinga išsamiau pasigilinti į šio regiono kultūrinius bruožus, kuriuos formavo lietuvių, latvių, vokiečių sąveikos, taip pat analizuoti socialinius ryšius – lietuvių ir latvių komunikaciją, judėjimą abipus sienos bei regioninio tapatumo, ypač *skerslatviškos* tapatybės, raišką.

Nors kai kurių regionų ribas dažnai sunku tiksliai apibrėžti, tačiau pasienio regionas gali produktyviai egzistuoti vien mentalinėje erdvėje. Tą puikiai įrodo Palatvijo regiono atvejis. Postmodernistinis pasaulis suteikia galimybę derinti įvairius tapatumus, naudotis jais pagal situaciją, lygiai taip pat gali egzistuoti persidengiantys regionai. Dėl šios priežasties pasienio regiono visai nebūtina įteisinti ir jam suteikti aiškų fizinį pavidalą. Toks regionas labiau aktualus asmeniniame lygmenyje, nes pasienio gyventojų sampratoje reiškiasi akivaizdi konkretaus žmogaus individuali patirtis. Pasienio gyventojų (skerslatvio) apibrėžime užkoduota jo kilmės istorija, santykis su kaimynine šalimi, gebėjimas ir noras komunikuoti su „kitais“, mobilumo galimybės, susijusios tiek su asmeninėmis savybėmis, tiek ekonomine padėtimi. Dėl šių priežasčių skiriasi žmonių suvokimas apie gyvenamąją vietą bei atstumų vertinimas, todėl galima teigti, kad reliatyvios yra ne tik regiono ribos, bet ir pati pasienio regiono sąvoka.

Literatūra ir šaltiniai

- 15min.lt (2017, sausio 16). Januševičius, A. „Girta kulka: Daukšių miškuose medžioklę nutraukė vienintelis mirtinas varovo šūvis“. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimai/melaimes/girta-kulka-dauksiumiskuose-medziokle-nutrauke-vienintelis-mirtinas-varovo-suvis-59-741140?copied>
- 700vilnius.lt (2022, liepos 13). „Puidziem aplinkui, bo tutaj šlapia. Vilnijos vieta Lietuvos etnografiniame žemėlapyje“. Nacionalinės ekspedicijos diskusijos. <https://www.700vilnius.lt/vilnius-jaunas-2/nacionalines-ekspedicijos-diskusijos-vilnius-700-3/puidziem-aplinkui-bo-tutaj-slapija-vilnijos-vieta-lietuvos-etnografiniame-zemelapyje/>
- Babinskas, N. (2019). *Analitinės istorinės regionistikos paradigmos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Balčius, M. (2017). Pamestinės monetos Kurhauzo aplinkoje Palangoje. In G. Zabiela (red.), *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais* (p. 475–479). Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija.

- Bartašius, M. (2013). Lietuvos Žiemgalos kultūrinis regionas. *Žiemgala, 1*, 15–25.
- Barth, F. (red.) (1969). Introduction. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen / Boston: Universitetsforlaget / Little Brown & co, 9–38.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Oxford: Polity Press.
- Bruneckienė, J. ir Palekienė, O. (2012). Lietuvos–Latvijos pasienio regiono ekonominės-socialinės plėtros vertinimo specifika ir metodologinės gairės. *Economics and Management, 17* (3), 952–962.
- Burneika, D. (2003). *Narystės Europos Sąjungoje įtaka verslo sąlygoms Lietuvos pasienio regionuose*. Autorinis darbas pagal Europos komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakymą. Vilnius. https://urm.lt/uploads/default/documents/uzienio_politika/ES/ES_tyrimai/30_%20Verslas_ataskaita.pdf
- Burneika, D. ir Baubinas, R. (2005). Integracijos į ES įtaka verslo plėtrai Lietuvos pasienio regione. *Geografija, 41*, 23–27.
- Butkus, V. (2005). *Šiauliai: provincijos miestas palatvėje*. Šiauliai: Saulės delta.
- Butkus, V. (2020). Lietuva ir lietuviai Imanto ir Rimanto Zieduonių knygoje *Palietuvėlė (Leišmalitė)*. In R. Kvašytė (sudaryt.), *Acta humanitarica universitatis Saulensis, 27* (p. 242–255). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Būtėnas, P. (1956, rugpjūčio 11). Kai kurie įvardai. *Draugas. Mokslas. Menas. Literatūra, 2*.
- Castells, M. (2006). *Tapatybės galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Čepaitienė, A. (2006). Seeing „Region“ from Inside: The Case of Participation at the International Project „Public Understanding of Genetics“. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis, 12*, 29–37.
- Čepas, M. (2010). „Iš prisiminimų“. In A. Bėčius (red.), *Žeimelis, 1* (p. 213–304). Vilnius: Versmė.
- Čiubrinskas, V. (2007). *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Daugirdas, V. (2006). Acculturation in the Lithuanian–Latvian Border Region. *Geopolitical studies, 12*, 177–190.
- Daugirdas, V. (2012). Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje. In B. Maskuliūnas ir S. Strelcovas (sudaryt.), *Acta humanitarica universitatis Saulensis, 14* (p. 334–357). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Eriksen, T. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Third Edition, Pluto Press.
- ekgt.lt* (2023). Etninės kultūros globos tarybos interneto svetainė. Žemaitija. <https://ekgt.lt/etnografiniai-regionai/zemaitija/krastovaizdis.html>
- Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas: Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
- Grigas, R. (1996). *Paribio Lietuva. Sociologinė paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Samuchovienė, O., Braga, A. ir Godienė, G. (koord.) (2013). *Kraštovaizdžio formavimo gairės valstybiniam keliams ir geležinkeliams*. Kaunas: Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. https://am.lrv.lt/uploads/am/documents/files/saugom_teritorijos_kra%C5%A1tov/krastov_gaires_keliamas_20131211.pdf
- Kruopas, J. (red.). (1973). *Lietuvių kalbos žodynas, IX*. Vilnius: Mokslas.
- Kudaba, Č. (1998). Žagarės apylinkių geografiniai ypatumai. In V. Mačiekus (red.), *Žagarė*. Vilnius: Versmė, 9–16.
- Laikinosios Vyriausybės Žinios* (1919a, lapkričio 24), *15*. „Instrukcija dėl „Sienai peržengti liudymų“ davimo pasienio gyventojams“, 6.
- Laikinosios Vyriausybės Žinios* (1919b, gruodžio 2), *16*. „Įstatymas apie laikiną prekybos suvaržymą Lietuvos pasieniuose“, 7–8.
- Lietuvos ūkininkas* (1922, spalio 21–27), *43*. Kaimynas, „Kemėnai“, 6.
- Lipskienė, J. (1977). Būdingesnieji frazeologinių junginių geografiniai bruožai. *Acta Linguistica Lithuanica, 17*, 169–187.
- Liubinienė, N. (2006). Towards the Framing of the „Region“ from Contemporary Anthropological Perspective. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis, 12*, 39–47.
- Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas*, 1999, suvestinė redakcija nuo 2023 gegužės 1. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.86929/asr>
- lrs.lt* (2017, liepos 4). Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo Nr. VIII-1666

pakeitimo įstatymas Nr. XIII-593. Vilnius. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9a0dd6b2660411e7a53b83ca0142260e>

Martinez, O. J. (1994). *Border people: life and society in the U.S.-Mexico borderlands*. Tucson: University of Arizona Press.

Mažylis, L., Bartkutė, A. ir Tirvienė, J. (2004). Euroregionų veiklos organizavimas Lietuvoje. *Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai*, 30, 137–149.

Milius, V. (1993). *Mokslų draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidykla.

Miljus, V. (1956). Pishcha i domashnjaja utvar' litovskih krest'jan v XIX i nachale XX v. In N. N. Cheboksarov ir L. N. Terent'eva (red.), *Baltijskij etnograficheskiy sbornik* (p. 127–169). Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.

Murininė, L. (sudaryt.) (2018). *Akmenės apylinkių tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Nekrašas, L. (2019). Mažasis pasienio susisiekimas tarp Lietuvos ir Latvijos 1919–1939 metais. *Lietuvos istorijos studijos*, 44, 62–75.

Noreikaitė, A. (2020). *Lietuvos ir Latvijos paribys: etninio tapatumo raiška Lietuvos ir Latvijos pasienyje*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Purvinas, M. (2013). Šiaurės Lietuvos kaimų apibūdinimų problematika. *Žiemgala*, 1, 11–17.

Ragauskaitė, A. (2019). *Lietuvos etnokultūrinis regionavimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Schröder, I. W. (2007). Debates on Space, Community, and Locality in Anthropology, and their Usefulness for the Study of Region. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 7 (16), 77–90.

Stundžienė, B. (1998). Iš Pasvalio tautosakos kraičio. In A. Apynis ir kt. (sudaryt.), *Užaugau Pasvaly*. 2-as pataisytas leidimas (p. 62–91). Vilnius: Danielius.

Šiaurės rytai (2011, gruodžio 22), 148. Kazitėnas, A. „Gyvenimas šalia ažuolo“, 9.

Tumėnas, V. (2007). Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 7 (16), 125–156.

Ulvydas, K. (red.). (1981). *Lietuvių kalbos žodynas, XII*. Vilnius: Mokslas.

Vaitiekūnas, S. (2011). Regionas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. <https://www.vle.lt/straipsnis/regionas/>

Višinskis, P. (2004). Antropologinė žemaičių charakteristika. In G. Česnys (sudaryt.), *Antropologinė žemaičių charakteristika* (p. 11–122). Vilnius: Valstybės žinios.

Vitkauskas, V. (1976). *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*. Vilnius: Mokslas.

Vyriausybės Žinios (1921, sausio 19), 55. „Instrukcijos dėl „Sienai peržengti liudymų“ davimo pasienio gyventojams pakeitimas“, 2.

Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros Etnologijos duomenų rankraštynas (VDU ER).

Wilson, T. M. ir Donnan, H. (1998). *Border identities, Nation and state at international frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press.